

ENGELLİ ÇOCUKLARI KONUŞMAYA CESARETLENDİRMEK İÇİN HİKÂYE OKUMA*

*Nur AKÇİN***

ÖZET

Bu çalışmada, normal ve engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarına kitap okuma alışkanlıkları ve kitap okuma sırasında çocuklarını etkileşime katarak konuşmaya cesaretlendirme davranışları incelenmektedir. Bu amaçla, 38 normal çocuk sahibi anne ve 38 engelli çocuk sahibi olmak üzere toplam 76 anneden hazırlanan anket aracılığı ile görüşleri alınmıştır.

Anahtar sözcükler: Hikâye okuma, engelli çocuk, anne-çocuk etkileşimi

READING STORY WITH HANDICAPPED CHILDREN TO ENCOURAGE THEM TO CONVERSATION

SUMMARY

This study investigates mother's (who has normal child and handicapped child) reading habits and mother's behavior to encourage child to conversation. For this reason, 38 mothers who has normal child and 38 mothers who has handicapped child perceptions were elicited by questionnaire.

Key words: Reading story, handicapped child, mother-child interaction

Dil gelişimi alanında gecikmesi olan çocukları konuşmaya cesaretlendirmek için sık başvurulan yollardan biri, onlara hikâye kitabı okumaktır. Çocuklara hikâye kitabı okunması onların dili öğrenmesine zengin bir fırsat sağlaması bakımından önem taşımaktadır (Whitehurst, Falco, Fischel, DeBaryshe, Valdez-Menchaca, Caulfield, 1988).

Vygotsky (1978) zihinsel becerilerin sosyal etkileşimler yoluyla gelişeceğini vurgulamaktadır. Bu bakış açısına göre, çocuklara kitap okumanın önemi, bu sırada gerçekleşen sosyal etkileşimden kaynaklanmaktadır (Akt: Morrow, O'Connor, Smith, 1990).

* Bu araştırmanın bir bölümü, 2004 Okul Öncesi Eğitim Kongresi'nde poster bildiri olarak sunulmuştur.

** Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü

Çocuk ile birlikte kitap okumak yetişkin ile çocuk arasında etkileşimi başlatmak için bağlam ve içerik oluşturur (Skotka, Koppenhaver, Erikson, 2004). Çocuklar okuma sırasındaki etkileşimlerdeki sıra almalar ile hem kendi hem de karşısındakinin mesajını netleştirmek; uygun dil modellerini işitmek; karşılıklı konuşma egzersizi yapmak için daha fazla fırsata sahip olur (McNeil, ve Fowler, 1996). Özürlü çocuklar, özürü olmayan akranları kadar hikâye okuma etkileşimlerine katılmayabilirler. Bu nedenle özürlü çocuğa sahip ebeveynlere daha büyük görev düşmektedir. Yetişkinler, çocuklarına kitap okurken onların dikkatini çekebilmek ve sürdürülebilmek için “buraya bak” vb. gibi sözel ya da işaret etmek gibi sözel olmayan kontrolleri yüksek düzeyde uygularlar. Özürlü çocuğa sahip aileler, diğerlerine oranla bu kontrol mekanizmalarını daha çok kullanmaları gerekebilmektedir (Justice ve Kaderavek, 2002).

Çocuklar, hikâye okumanın aktif katılımcıları haline getirilmelidir. Okuma sırasında çocuğun yetişkin ile etkileşime kurmasını sağlamaya yönelik yetişkinlerin kullandığı başlıca etkileşim davranışları; çocuğun katılımlarını övmek, soru sormak, genişletmek ve çocuğun diyalog başlatması için beklemek sayılabilir (McNeil ve Fowler,1996; Morrow, 1993).

Övmek: Çocuğun sözel ya da sözel olmayan katılımlarının doğru, uygun ya da iyi olduğunu betimleyen sözel ifadelerdir. Örneğin, aferin, bravo vb. (McNeil ve Fowler,1996).

Soru sormak: Yetişkin çocuk ile birlikte kitap okurken etkileşimi başlatmak için çocuğa bir takım sorular yöneltebilir. Bu sorular, yanıtları tek sözcüklerden oluşan sorular olabildiği gibi istenileni daha çok sözcük ya da uzun cümlelerle ifade etmesi gereken sorular da olabilir. Amaç etkileşimi başlatmak ve/veya arttırmak olduğu için “evet-hayır” yanıtlarından daha fazla bilgi gerektiren ve yanıt birden fazla sözcüğü gerektiren sorular “açık-uçlu sorular” tercih edilir (McNeil ve Fowler,1996; Morrow, 1993). Örneğin, “Sence çocuk neden topunu evin dışında aradı?” ya da “Bana ayının neler giydiğini söyler misin?” gibi. “Nasıl?”, “Niye?”, “Bana anlat” tarzında sorular çocukları tek sözcüklük yanıt gerektiren Evet-Hayır sorularından daha fazlasını vermeye cesaretlendirir. Diğer yanda “Ne?”, “Kim?”, “Nerede?”, “Ne zaman?” soruları çocuğu sadece tek sözcüklük yanıtlara yönlendirir (Morrow, 1993).

Çocuk ile birlikte kitap okuma sırasında açık uçlu sorular, çocuk bir resmi gösterdiğinde “Resimdeki ne?”; sayfanın her çevrilişinde “Sence şimdi ne olacak?”; hikayede bir şeyler sık sık tekrarlandığında “bir sonraki sayfada çocuk ne yapacak?”; ve bir sonraki sayfada olacakları tahmin etmesi istendiğinde kullanılabilir (McNeil ve Fowler, 1996).

Genişletmek: Genişletme, “çerçeve oluşturmak” olarak da isimlendirilebilir. Çerçeve oluşturma, yetişkinin kendi başına yanıt vermede henüz yeterli olmayan bir

çocuğa sözel bir yanıt sağlayarak model olmasıdır (Applebee ve Langer, 1983; Cazden, 1988).

Genişletme farklı şekillerde kullanılabilir. Bunlardan ilki, çocuğun sözel ifadesi karşısında yetişkinin çocuğunkinden daha karmaşık ifade ya da cümlelerle yanıt vermesidir. Bu yanıtta, çocuğun kullanmış olduğu sözcüklerden bir ya da bir kaçını kullanılır (McNeil ve Fowler,1996).Örneğin, çocuk “Bu araba” dediğinde, yetişkin “Bu yeşil araba bizim arabamıza benziyor” şeklinde diyalogu genişletebilir. Diğer bir örnek olarak, çocuk “Ayı” dediğinde, yetişkinin “Oyuncak ayını mı istiyorsun? ya da “İşte senin tatlı, yumuşak, kahve rengi ayın” şeklinde yanıtlaması verilebilir. Genişletmenin ikinci uygulama şekli, yetişkinin çocuğun ifadesini genişletmesinin yanı sıra, çocuktan bunu anladığını gösteren bir şey yapmasını istemesidir. Örneğin, yetişkin “İşte senin tatlı, yumuşak, kahverengi ayın. Ayına sarılabilir misin? / Bana ayına nasıl sarıldığını göster.” der. Genişletmenin üçüncü kullanım şekli ise, yetişkinin çocuğa yanıtı içeren soru yöneltmesidir. Örneğin, yetişkin “Ayı ne yapıyor? Koşuyor. Ayı ne yapıyor mu?” şeklinde yöneltmiş olduğu soru, aynı zamanda çocuktan vermesi beklenen cevabı da içererek çocuğa model olmaktadır (Morrow, 1993).

Hikâye okuma sırasında çocuğun katılımlarını genişletmek, çocuk ile olan sohbetin uzunluğunu etkiler. Sohbetin uzunluğu, sohbete katılan kişilerin sıra alma sayısı tarafından belirlenir. Sohbetin uzunluğunun artması, çocuğun yetişkinin övgülerine olumlu karşılık verdiği ve sohbetin genişletmelerle devam ettiğini gösterir. Sohbetin genişletmelerle devam etmesi birçok bakımdan önem taşır. Bunlardan ilki, çocuğun kendi ve karşısındakinin mesajını daha fazla netleştirmek, uygun dil modellerini içiştirmek ve karşılıklı sohbet uygulaması yapmak olanağı sağlar. Böylece çocuğun sizi dinleyerek daha düzgün cümlelerle konuşmasına; sizin çocuğun ne demek istediğini daha iyi anlamanıza; çocuğun daha uzun cümlelerle konuşmasına ve çocuğun daha sık konuşmaya katılmasına neden olur. İkinci olarak, çocuğun sohbetin konuşulmayan kurallarını öğrenmesi için olanak sağlar (McNeil ve Fowler, 1996).

Diyalogu başlatması için beklemek: Yetişkinin çocuğun katılımını ve ilgisini çekmek amacıyla yorum yapmasına fırsat vermek için üç-beş saniye süreyle beklenmesidir (McNeil ve Fowler,1996).

Çocuğa açık uçlu bir soru yönelttikten sonra konuşması için bir süre vermek önemlidir. Yöneltmiş olduğunuz soruyu tekrar etmeden ya da farklı bir şekilde sormadan önce birkaç saniye beklenmelidir. Örneğin, “Çocuk orada ne yaptı?” sorusu yöneltildiğinde ve çocuk hemen cevap vermediğinde, çocuğun tepki vermesi için 3-5 saniye beklenmelidir. Çocuktan cevap gelmediği takdirde soruyu tekrarlayabilir ya da farklı bir biçimde sorulabilir (McNeil ve Fowler, 1996).

Dil gelişimi gecikmesi olan çocukların bazıları, etkileşimi *ne zaman* ve *nasıl* başlatacaklarını ya da karşısındakinin nasıl yanıtlayacaklarını anlamayabilirler. Bu

çocuklara tekrarlı dil modellerinin sunulması ve etkileşime katılımlarının cesaretlendirilmesi, onların uygun şekilde etkileşimi başlatma ve yanıtlamaları öğrenmelerine ve kendilerine daha çok güven kazanmalarını sağlayacaktır (McNeil ve Fowler, 1996).

Bu araştırmanın genel amacı, okul öncesi dönemde normal ve engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarına kitap okuma alışkanlıklarını ve kitap okuma sırasında çocuklarını etkileşime katarak konuşmaya cesaretlendirme davranışlarını karşılaştırmaktır. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıda sıralanan araştırma sorularına yanıt aranmıştır;

1) Normal ve engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarına kitap okuma alışkanlığı farklılaşmakta mıdır?

a. Normal ve engelli çocuğa sahip annelerin davranışları çocuklarına kitap okumaları bakımından farklılaşmakta mıdır?

b. Normal ve engelli çocuk sahibi annelerin çocuklarına okudukları kitap türleri farklılaşmakta mıdır?

c. Normal ve engelli çocuk sahibi annelerin çocuklarına kitap okuma sıklıkları farklılaşmakta mıdır?

d. Normal ve engelli çocuk sahibi annelerin çocuklarına kitap okuma süreleri farklılaşmakta mıdır?

e. Normal ve engelli çocuk sahibi annelerin çocuklarına gün içinde kitap okuma zamanı farklılaşmakta mıdır?

2) Normal ve engelli çocuğa sahip annelerin kitap okuma sırasında çocukları etkileşime katmaya yönelik davranışları farklılaşmakta mıdır?

a. Kitap okuma sırasında *çocuklarının katılımlarını övme* bakımından normal ve engelli çocuğa sahip annelerin davranışları farklılaşmakta mıdır?

b. Kitap okuma sırasında *çocuklarına soru yönelme* bakımından normal ve engelli çocuğa sahip annelerin davranışları farklılaşmakta mıdır?

c. Kitap okuma sırasında *çocuklarının katılımlarını genişletme* bakımından normal ve engelli çocuğa sahip annelerin davranışları farklılaşmakta mıdır?

d. Kitap okuma sırasında *çocuklarının etkileşimi başlatması için bekleme davranışı* bakımından normal ve engelli çocuğa sahip annelerin davranışları farklılaşmakta mıdır?

Bu araştırma, Türkiye’de normal ya da engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarına kitap okuma alışkanlıklarını inceleyen ilk çalışmadır. Bu araştırmanın, normal özellikle de engelli çocuklara kitap okumanın onların sözlü dili öğrenmelerine zemin hazırladığına dikkat çekip bu alanda yapılacak yeni çalışmalara öncülük ederek alana katkı sağlayacağı umulmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, normal ve engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarına kitap okuma alışkanlıklarını belirlemek ve iki grubun özelliklerini karşılaştırmak üzere nedensel-karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. Nedensel-karşılaştırmalı araştırmalar, iki ya da daha fazla grup arasında belli değişkenler açısından farklılık ve bu farklılığın nedenleri bağımsız değişken üzerinde herhangi bir uyarılma yapılmaksızın incelendiği araştırmalardır. (Gay, 1987).

Örneklem

Araştırmanın normal çocuğa sahip anneler evrenini, ulaşılabilirlik esasına göre belirlenen üç anaokuluna devam edenler çocukların anneleri (52 kişi) oluşturmuştur. Bunların içinden araştırmaya gönüllü olarak katılan anneler (43 kişi) ise araştırmanın normal çocuğa sahip anneler örneklemini oluşturmuştur. Ancak araştırmaya gönüllü katılan annelerden 5'i anket formlarına yalnızca isimlerini yazıp, sorulara yanıt vermedikleri için bunlar örnekleme dahil edilmemiştir. Böylece araştırmanın normal çocuğa sahip anneler örneklemini, 38 kişiden oluşmaktadır.

Araştırmanın engelli çocuğa sahip anneler evrenini, ulaşılabilirlik esasına göre belirlenen üç anaokuluna devam edenler çocukların anneleri (40 kişi) oluşturmuştur. Bunların içinden araştırmaya gönüllü olarak katılan anneler (38 kişi) ise araştırmanın engelli çocuğa sahip anneler örneklemini oluşturmuştur. Araştırmaya 38 normal çocuğa sahip anne ve 38 özürli çocuğa sahip anne olmak üzere toplam 76 kişi katılmıştır.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan gruplar "normal çocuğa sahip anneler" ve "engelli çocuğa sahip anneler" olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Aşağıda her iki gruba ait annelere ilişkin demografik bilgilere yer verilmektedir.

Normal Çocuğa Sahip Annelerin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan normal çocuğa sahip annelerin %34'ü ilköğretim, %26'sı, lise, %37'si üniversite ve %3'ü lisansüstü eğitime sahiptir. Annelerin %97'si orta ve %3'ü yüksek gelir düzeyine sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Çocuklarının konuşma beceri düzeyini araştırmaya katılan normal çocuğa sahip anneler %47'si gelişmiş ve %45'i çok gelişmiş olarak tanımlarken %5'i zayıf, %3'ü orta olarak tanımlamaktadır.

Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan engelli çocuk sahibi annelerin ise %45'i ilköğretim, %31'i lise, %21'i üniversite ve %3'ü lisansüstü eğitime sahiptir. Araştırmaya katılan engelli

çocuk sahibi annelerin %18'i düşük, %76'sı orta ve %6'sı yüksek gelir düzeyine sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan engelli çocuğa sahip anne çocuklarındaki özür türleri % 68'i otizm, %8'i yaygın gelişim bozukluğu, %21'i zihinsel engel, %3'ü serebral palsi şeklinde ifade etmektedir. Engelli çocuğa sahip annelerin ise % 82'si zayıf, %13 orta ve sadece %5'i gelişmiş olarak tanımlamıştır.

Veri Toplama Aracı

Annelerin çocuklarıyla birlikte kitap okuma alışkanlıklarını belirlemek amacıyla, bir anket hazırlanmıştır. Literatüre dayalı olarak oluşturulan anket soruları, beş açık uçlu ve on kapalı uçlu olmak üzere toplam on beş sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Çözümlemesi

Ankette yer alan kapalı uçlu sorulara verilen yanıtlar SPSS 11.0 bilgisayar programı kullanılarak sıklık dağılımları ve ki-kare anlamlılık testleri yapılmıştır. Açık uçlu sorulara verilen yanıtlar ise listelenmiş, kategorilere ayrılmış ve frekans dağılımlarına bakılmıştır.

BULGULAR

1. Annelerin Çocuklarına Kitap Okuma Alışkanlığına İlişkin Bulgular

1.1. Annelerin Çocuklarına Kitap Okumalarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan normal çocuğa sahip annelerin % 50.6 (n=37), engelli çocuğa sahip annelerin ise %49.3'si (n=36) çocuğuna kitap okuduğunu ifade etmiştir. Çocuklarına kitap okumak bakımından iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($X^2=0.347$, $p=0.556$).

1.2. Annelerin Çocuklarına Ne Tür Kitaplar Okuduklarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan normal çocuğa sahip annelerin %80'i çocuğunun hikaye kitabı okunmasından, %14'ü ise bilgi verici kitap okunmasından %3'ü ise gazete, dergi gibi diğer türlerin okunmasından hoşlandığını ifade etmiştir. Araştırmaya katılan engelli çocuk sahibi annelerin ise yine %78'i hikâye kitabı okunmasından, %3'ü bilgi verici kitap okunmasından, %5'i şiir kitabı okunmasından ve %5'i de gazete, dergi gibi diğer türlerin okunmasından hoşlandığını belirtmişlerdir.

1.3. Annelerin Çocuklarına Ne Sıklıkla Kitap Okuduklarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan annelere çocuklarına ne sıklıkla kitap okudukları soruldu ve gelen yanıtlar aşağıdaki Tablo 1'de listelenmiştir.

Tablo 1. Annelerin Çocuklarına Kitap Okuma Sıklığı

Okuma Sıklığı	* Normal		** Engelli		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Her gün	15	71	6	29	21	27.6
Haftada 3-4	2	25	6	75	8	10.5
Haftada bir-iki	14	78	4	22	18	23.7
Ara sıra	4	21	15	79	19	25

*Normal= Normal çocuğa sahip anne, ** Engelli= Engelli çocuğa sahip anne
 $X^2=17.603$ $p=0.001$

Araştırmaya katılan normal çocuğa sahip annelerin %71'i çocuğuna her gün kitap okurken, engelli çocuk sahibi annelerde çocuğuna her gün kitap okuma oranı %29'dir. Normal çocuğa sahip anneler arasında çocuğuna haftada 3-4 gün kitap okuyan annelerin oranı %25, engelli çocuğa sahip annelerde ise %75'dir. Çocuğuna haftada bir-iki gün kitap okuyan annelerin oranı normal çocuk sahibi annelerde %78, engelli çocuk sahibi annelerde ise % 18'dir. Çocuğuma ara sıra kitap okurum diyen annelerin oranı normal çocuğa sahip annelerde %21 iken, engelli çocuğa sahip annelerde %79'dur (Tablo 1). Normal ve engelli çocuk sahibi annelerin çocuklarına kitap okuma sıklığı dağılım farkı istatistiksel açıdan anlamlı düzeydedir ($X^2=17.603$ $p=0.001$).

1.4. Annelerin Çocuklarına Ne Kadar Süre İle Kitap Okuduklarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan annelere çocuklarına ne kadar süre ile kitap okudukları soruldu ve gelen yanıtlar aşağıdaki Tablo 2'de listelenmiştir.

Tablo 2. Annelerin Çocuklarına Kitap Okuma Süreleri

Okuma Süreleri	* Normal		** Engelli		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
1-5 dakika	0	0	8	100	8	10.5
6-10 dakika	3	37.5	5	62.5	8	10.5
11-15 dakika	5	62.5	3	37.5	8	10.5
16-20 dakika	7	70	3	30	10	13.2
21-30 dakika	15	60	10	40	25	32.9
30 dakika- 1 saat	6	60	4	40	10	13.2

*Normal= Normal çocuğa sahip anne, ** Engelli= Engelli çocuğa sahip anne
 $X^2=11.892$ $p=0.036$

Annelerin çocukları ile birlikte kitap okuma süreleri, araştırmaya katılan normal çocuğa sahip annelerin %37.5'inde 6-10 dakika arası, %62.5'inde 11-15 dakika arası, %70'inde 16-20 dakika arası, %60'ında 21-30 dakika arası, % 60'ında 30 dakika ile bir saat arasında devam etmektedir. Çocuğu ile birlikte kitap okuma süresi, engelli çocuğa sahip annelerin %100'ünde 1-5 dakika arası, %62.5'inde 6-10 dakika arası, %37.5'inde 11-15 dakika arası, %30'unda 16-20 dakika arası, %40'ında 21-30 dakika arası, % 40'ında 30 dakika ile bir saat arasında devam etmektedir. Normal ve engelli çocuk sahibi annelerin çocuklarına kitap okuma süreleri dağılım farkı istatistiksel açıdan anlamlı düzeydedir ($X^2=11.892$ p=0.036).

1.5. Annelerin Çocuklarına Daha Çok Günün Hangi Zamanında Kitap Okuduklarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan normal çocuk sahibi annelerin %56, engelli çocuk sahibi annelerin de %44'ü çocukları ile birlikte kitap okuma fırsatını akşam saatlerinde bulduklarını ifade etmektedir.

2. Annelerin Kitap Okuma Sırasında Çocuklarının Okumaya Katılımını Sağlamaya Yönelik Etkileşim Davranışlarına İlişkin Bulgular

Aşağıda araştırmaya katılan normal ve engelli çocuğa sahip annelerin kitap okuma sırasında çocuklarının okumaya katılımını sağlamaya yönelik etkileşim davranışlarına ilişkin bulgular özetlenmektedir.

2.1. Annelerin Okuma Sırasında Çocuklarının Katılımlarını Övmelerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan normal çocuğa sahip annelerin %56'sı (n=36) ve engelli çocuk sahibi annelerin ise %44'ü (n=28) okuma sırasında çocuğun katılımlarını övdüklerini ifade etmektedir. Annelerin çocuklarını övmeleri açısından anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($X^2=1.161$ p=0.281). Hem normal, hem de engelli çocuk sahibi anneler beğenilerini "Aferin, bravo, çok güzel, harikası, benim akıllı oğlum/kızım" sözel ifadelerle belirtmektedirler.

Kitap okuma sırasında annelerin çocuğunun katılımlarının hoşuna gittiğini davranışları ile belli etme şekilleri normal çocuğa sahip annelerin %45 (n=17) yanağından öpmek, %18 (n=7) gülümsemek, %16 (n=6) başını okşamak ve %11 (n=4) sarılmak şeklindedir. Engelli çocuğa sahip anneler ise, %18 (n=8) okşamak (başını, yanağını, sırtını), %14 (n=6) öpmek, %11 (n=4) gözüne bakarak gülümsemek ve %9 (n=4) alkışlamak olarak ifade etmektedir.

2.2. Annelerin Kitap Okuma Sırasında Çocuklarına Soru Sormalarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan normal çocuk sahibi annelerin %95 (n=36) ve engelli çocuk sahibi annelerin %73 (n=28) okuma sırasında çocuklarına soru yönelttiklerini ifade etmektedirler.

Normal ve engelli çocuk sahibi annelerin çocukları ile birlikte kitap okumaları sırasında çocuklarına yönelttikleri soru türleri ve bunları kullanma sıklıkları aşağıdaki Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3. Annelerin Kitap Okuma Sırasında Çocuklarına Yönelttiği Soru Türleri

Soru Türleri	*Normal			**Engelli		
	Hiç	Ara sıra	Sıklıkla	Hiç	Ara sıra	Sıklıkla
	%	%	%	%	%	%
Evet-Hayır soruları	-	18	34	-	15	18
Neden-Niçin soruları	3	53	21	13	30	18
Nasıl soruları	8	24	11	10	23	15
Ne zaman- Nerede soruları	3	29	18	13	20	18

*Normal= Normal çocuğa sahip anne, ** Engelli= Engelli çocuğa sahip anne

Annelere, çocukları ile birlikte kitap okurken onlara ne tür sorular yönelttikleri sorulduğunda, normal çocuğa sahip annelerin %18'i ara sıra ve %34'ü sıklıkla "Evet-Hayır soruları" yönelttiklerini belirtirken engelli çocuğa sahip annelerde bu oran %15'i ara sıra ve %18'i sıklıkla şeklinde değişmektedir. "Neden-Niçin soruları"ni ise normal çocuğa sahip annelerin %53'ü ara sıra ve %21'i sıklıkla kullandıklarını belirtirken, %3'ü de hiç kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Engelli çocuk sahibi annelerin ise %30'u ara sıra ve %18'i sıklıkla "Neden-Niçin soruları"ni kullandıklarını, %13'ü ise hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir. "Nasıl soruları" normal çocuğa sahip anneler tarafından %24 ara sıra, %11 sıklıkla kullanıldığı ifade edilirken, %8'i hiç kullanmadığını ifade etmiştir. Engelli çocuk sahibi annelerin ise %23'ü ara sıra ve %15'i sıklıkla "Nasıl soruları"ni kullandıklarını, %10'u ise hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir."Ne zaman-Nerede soruları"ni normal çocuğa sahip annelerin %29'u ara sıra ve %18'i sıklıkla kullandıklarını, %3'ü ise hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Engelli çocuk sahibi annelerin ise %20'si ara sıra ve %18'i sıklıkla "Ne zaman-Nerede soruları"ni kullandıklarını ve %13'ü ise hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 3).

Araştırmaya katılan annelere “çocuğunuz okuduğunuz hikaye hakkında bir açıklama yaptığınızda ya soru sorduğunda ne yaparsınız?” sorusu yöneltilmiştir. Annelerin bu soruya vermiş olduğu yanıtlar aşağıdaki Tablo 4’de görülmektedir.

Tablo 4. Annelerin Çocukları Okudukları Hikaye Hakkında Bir Açıklama Yaptığınızda ya da Soru Sorduğundaki Davranışları

Anne Davranışları	* Normal		** Engelli		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Katılımını destekler ve överim	34	69	15	31	49	64.5
Sessiz kalmayı tercih ederim	0	0	2	100	2	2.6
Hikayeyi bölmemesi konusunda						
onu uyarırım	1	100	0	0	1	1.3
Diğer	2	22	7	78	9	11.8

*Normal= Normal çocuğa sahip anne, ** Engelli= Engelli çocuğa sahip anne
 $X^2=10.868$ $p=0.012$

Annelerin çocukları okudukların hikâye hakkında bir açıklama yaptığınızda ya da soru sorduğundaki davranışları şöyle özetlenebilir; “katılımını destekler ve överim” yanıtını normal çocuk sahibi annelerin %69’u, engelli çocuk sahibi annelerin ise %31’i vermiştir. “Sessiz kalmayı tercih ederim” yanıtını işaretleyen hiç normal çocuk sahibi anne olmamışken, engelli çocuk sahibi iki anne bu yanıtı işaretlemiştir. “Hikâyeyi bölmemesi konusunda onu uyarırım” yanıtını bir normal çocuk sahibi anne işaretlerken, engelli çocuk sahibi annelerin hiç biri bu şıkkı işaretlememiştir. Normal çocuk sahibi annelerin %22’si, engelli çocuğa sahip annelerin % 78’i diğer şıkkını işaretledikleri görülmektedir. Engelli çocuk sahibi annelerin bu şık ile ilgili yazılan açıklamalar incelendiğinde, bunların tamamında çocukları konuşmadığı için soru soramadığı ifade edildiği görülmektedir. Normal ve engelli çocuk sahibi annelerin çocukları okudukların hikâye hakkında bir açıklama yaptığınızda ya da soru sorduğundaki davranışları dağılım farkı istatistiksel açıdan anlamlı düzeydedir ($X^2=10.868$ $p=0.012$) (Tablo4).

Araştırmaya katılan annelere “çocuğunuzla birlikte kitap okurken, çocuğunuz okuduğunuz hikaye ile ilgili sorduğunuz bir soruya yanıt vermediğinde ne yaparsınız” sorusu yöneltilmiştir. Annelerin bu soruya vermiş olduğu yanıtlar aşağıdaki Tablo 5’de görülmektedir.

Tablo 5. Annelerin Hikâye Okurken Okunan Hikâye İle İlgili Çocuklarına Yönelttikleri Bir Soruya Çocuk Yanıt Vermediği Durumlardaki Davranışları

	* Normal		** Engelli		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Anne Davranışı						
Kendim yanıtlarım	5	29	12	71	17	22.4
Üstünde durmam, okumaya devam ederim	2	29	5	71	7	9.2
Sorumun şeklini değiştirip bir kez daha sorarım	22	76	7	24	29	38.2
Diğer	6	60	4	40	10	13.2

*Normal= Normal çocuğa sahip anne, ** Engelli= Engelli çocuğa sahip anne
 $X^2=11.693$ $p=0.009$

Annelerin hikâye okurken okunan hikâye ile ilgili çocuklarına yönelttikleri bir soruya çocuk yanıt vermediği durumlardaki davranışları şöyle özetlenebilir; “kendim yanıtlarım” yanıtını normal çocuk sahibi annelerin %29’u, engelli çocuk sahibi annelerin ise %71’i vermiştir. “Üstünde durmam, okumaya devam ederim” yanıtını normal çocuk sahibi annelerin %29’i, engelli çocuk sahibi annelerin ise %71’i vermiştir. “Sorumun şeklini değiştirip bir kez daha sorarım” yanıtını ise normal çocuk sahibi annelerin %76’si, engelli çocuk sahibi annelerin ise %24’i vermiştir. Normal çocuk sahibi annelerin %60’ı ve engelli çocuk sahibi annelerin ise %40 diğer şıkkını işaretlemişlerdir. Normal ve engelli çocuk sahibi anneler okunan hikâye ile ilgili çocuklarına yönelttikleri bir soruya çocuk yanıt vermediği durumlardaki davranışları dağılım farkı istatistiksel açıdan anlamlı düzeydedir ($X^2=11.693$ $p=0.009$) (Tablo 5). Okunan hikâye ile ilgili annenin yönelttiği soruya çocuktan yanıt gelmediği durumlarda normal çocuk sahibi anneler sorduğu soruyla ilgili bölümü tekrar okumak, çocuğa yardımcı olmak için hatırlatmalar yapmak gibi yolları denediklerini ifade etmişlerdir. Engelli çocuk sahibi annelerin ise bir şey sorduklarında cevabını hemen kendilerinin verdiklerini ya da sorulan soruyla ilgili bölümü tekrar okuduklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan annelere “çocuğunuzla birlikte kitap okurken çocuğunuzun bilmediği bir sözcüğün anlamını sorduğunda ne yaparsınız?” sorusu yöneltmiştir. Annelerin bu soruya vermiş olduğu yanıtlar aşağıdaki Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 6. Kitap Okuma Sırasında Çocuk Bilmediği Bir Sözcüğün Anlamını Sorduğu Durumlardaki Anne Davranışı

Anne Davranışı	* Normal		** Engelli		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Kitap okumayı bırakır ve bilmediği sözcüğü açıklarım	35	70	15	30	50	65.8
Hikayeyi bölmemesi konusunda uyarırım	0	0	1	100	1	1.3
Diğer	2	17	10	83	12	15.8

*Normal= Normal çocuğa sahip anne, ** Engelli= Engelli çocuğa sahip anne
 $X^2=12.803$ $p=0.002$

Annelerin hikâye okurken okunan hikâye ile ilgili çocukları bilmediği bir sözcüğün anlamını sorduğu durumlardaki davranışları şöyle özetlenebilir; “kitap okumayı bırakır ve bilmediği sözcüğü açıklarım” yanıtını normal çocuk sahibi annelerin %70’i, engelli çocuk sahibi annelerin ise %30’u vermiştir. “Hikâyeyi bölmemesi konusunda onu uyarırım” yanıtını normal çocuk sahibi hiçbir anne vermezken engelli çocuk sahibi annelerin %53’ü vermiştir. “Diğer” yanıtını normal çocuk sahibi annelerin %17’si, engelli çocuk sahibi annelerin ise %83’ü vermiştir. Annelerin hikâye okurken okunan hikaye ile ilgili çocukları bilmediği bir sözcüğün anlamını sorduğu durumlardaki davranışları dağılım farkı istatistiksel açıdan anlamlı düzeydedir ($X^2=12.803$ $p=0.002$). Engelli çocuk sahibi annelerin bu şık ile ilgili yazdıkları açıklamalar incelendiğinde, açıklamaların tamamında çocuklarının konuşmadığı için soru soramadığı belirtildiği görülmüştür (Tablo 6).

2.3. Annelerin Kitap Okuma Sırasında Çocuklarının Katılımlarını Genişletmelerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan annelere “çocuğunuzla birlikte kitap okurken çocuğunuz resimdeki bir objeyi (ör. kuşu) gösterip bununla ilgili bir şey söylediğinde (ör. “bu bir kuş”) ne yaparsınız? sorusu yöneltilmiştir. Annelerin bu soruya vermiş olduğu yanıtlar aşağıdaki Tablo 7’de görülmektedir.

Tablo 7. Çocukların Kitapta Bulunan Resim İlgili Bir Şey Söylediği Durumlarda Annelerin Tepki Biçimleri

	* Normal		** Engelli		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Anne Davranışı						
Gülümserim ve okumaya devam ederim	6	60	4	40	10	13.2
Onun söylediğini						
tekrar ederim.	8	47	9	53	17	22.4
Onun söylediğini tekrar ederim ve bununla ilgili bir şeyler daha						
söylerim	20	62.5	12	37.5	32	42.1
Diğer	3	33.3	6	66.6	9	11.8

*Normal= Normal çocuğa sahip anne** Engelli= Engelli çocuğa sahip anne
 $X^2=2.952$ $p=0.399$

Annelerin hikâye okurken çocuk resimdeki bir objeyi gösterip bununla ilgili bir şey söylediği durumlardaki davranışları şöyle özetlenebilir; “gülümserim ve okumaya devam ederim” yanıtını normal çocuk sahibi annelerin %60’ı, engelli çocuk sahibi annelerin ise %40’ı vermiştir. “Onun söylediğini tekrar ederim” yanıtını normal çocuk sahibi annelerin %47’si, engelli çocuk sahibi annelerin ise %53’ü vermiştir. “Onun söylediğini tekrar eder ve bununla ilgili bir şeyler daha söylerim” yanıtını ise normal çocuk sahibi annelerin %62.5’i, engelli çocuk sahibi annelerin ise %37.5’i vermiştir. “Diğer” yanıtını ise normal çocuk sahibi annelerin %33.3’i, engelli çocuk sahibi annelerin ise %66.6’sı vermiştir. Annelerin hikâye okurken çocuk resimdeki bir objeyi gösterip bununla ilgili bir şey söylediği durumlardaki davranışları açısından anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($X^2=2.952$ $p=0.399$) (Tablo 7).

2.4. Annelerin Kitap Okuma Sırasında Çocuklarının Etkileşimi Başlatması İçin Beklemeye İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan annelere “çocuğunuzla birlikte kitap okurken zaman zaman okumanızı durdurarak çocuğunuzun sohbeti başlatmasına fırsat vermek için birkaç saniye bekler misiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya normal çocuğa sahip annelerin %79’u, engelli çocuğa sahip annelerin ise %47’si evet yanıtını vermiştir. Annelere hikayeyi okurken duraksadığında çocuklarının ne tepki verdiği sorulduğunda gelen yanıtlar aşağıdaki Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8. Kitap Okuma Sırasında Okuma Duraksadığı Durumlarda Çocukların Verdiği Tepkiler

Normal Çocuklar (n=20)	f	Engelli Çocuklar (n=16)	f
Devam edilmesini istemek	16	Hikâyede geçen sesleri çıkarır	3
Konuyla ilgili soru sorar	3	Fazla tepki vermez	3
Konuyla ilgili açıklama yapar	1	Okumaya devam edilmesini isterse yüzüne bakar ya da kitabı iter	2
		Okumaya devam edilmesini istemezse kitabı kapatır	1
		Gülümser, neşelenir	3
		Kitabı alır, inceler	1
		Gitmeye çalışır	1
		Oradaki resimleri anlatmaya çalışır	1

Annelere hikâyeyi okurken duraksadığında normal çocuklarının verdiği tepkiler şöyle özetlenebilir; devam etmesini istemek (n=16), konuyla ilgili soru sormak (n=3), konuyla ilgili açıklama yapmak (n=1). Engelli çocukların verdiği tepkiler ise şöyle özetlenebilir; hikâyede geçen sesleri çıkarmak (n=3), fazla tepki vermemek (n=3), okumaya devam edilmesini istediğinde annenin yüzüne bakmak ya da kitabı itmek (n=2), okumaya devam edilmesini istemezse kitabı kapatmak (n=1), gülümsemek, neşelenmek (n=3), kitabı alıp, incelemek (n=1), gitmeye çalışmak (n=1), oradaki resimleri anlatmaya çalışmak (n=1).

TARTIŞMA

Araştırmaya katılan normal (%50.6) ve engelli çocuk sahibi annelerin (%49.3) yarısı çocuklarına kitap okuduklarını belirtmişlerdir. Her iki grup anne de çocuklarına okumak için genellikle hikaye kitaplarını tercih etmektedir.

Normal ve engelli çocuk sahibi anneler arasında belirgin fark, çocuklarına kitap okuma sıklığı ve kitap okuma sürelerinde ortaya çıkmaktadır. Normal çocuk sahibi annelerin çoğu (%71) çocuklarına her gün kitap okuduğunu ifade ederken , engelli çocuk sahibi annelerin azı (%29) çocuklarına her gün kitap okuduğunu ifade etmiştir. Engelli çocuk sahibi anneler çoğunlukla haftada 3-4 gün ya da ara sıra çocuklarına kitap okuduklarını belirtmektedirler. Kitap okuma süresi bakımından incelendiğinde ise, normal çocuk sahibi anneler daha çok 10 dakika ile 30 dakika arasında değişen sürelerde kitap okuduklarını belirtirken, engelli çocuk sahibi anneler ise çocuklarına daha çok 1 ile 10 dakika arasında değişen kısa sürelerle kitap okuduklarını belirtmektedirler. Okuma sürelerinin engelli çocuk sahibi annelerde daha kısa olmasının, çocuklarının dikkat sürelerinin kısa olmasından kaynaklandığı şeklinde açıklanabilir.

Araştırmaya katılan normal (%56) ve engelli çocuk sahibi annelerin (%44) sadece yarısının çocuklarının katılımlarını övdüklerini ifade etmişlerdir. Buna karşın, normal çocuk sahibi annelerin %95'i ve engelli çocuk sahibi annelerin %73'ü okuma sırasında çocuklarına soru yönelttiklerini ifade etmektedirler. Kitap okuma sırasında normal çocuk sahibi anneler sıklıkla Evet-Hayır soruları (%34), ara sıra da Neden-Niçin soruları (%53) yöneltmektedir. Engelli çocuk sahibi annelerin kullandığı sık olarak kullandığı soru türleri birbirine göre çok fazla farklılaşmamakta ve "Evet-Hayır" (%18), "Neden-Niçin" (%18), "Ne zaman-Nerede" (%18) oranında kullanılmaktadır.

Araştırmaya katılan normal çocuk sahibi anneler okuma sırasında çocukları bir açıklama yaptığında ya da soru sorduğunda çoğunlukla (%69) çocuğunun katılımını destekleyip, onu övdüklerini ifade ederken engelli çocuk sahibi annelerde bu oran %31'de kalmaktadır. Engelli çocuk sahibi anneler bu soru için daha çok (%78) diğer şıkkını işaretlemiş ve çocuklarının henüz konuşmadığını belirtmişlerdir.

Normal ve engelli çocuk sahibi anneler arasında belirlenen en önemli farklardan biri, kitap okurken çocuklarına yönelttikleri soruya yanıt gelmediği zaman verdikleri tepkilerde ortaya çıkmıştır. Normal çocuk sahibi anneler daha çok (%76) sorularının şeklini değiştirip bir kez daha sorduklarını belirtirken, engelli çocuk sahibi anneler ise ya kendileri yanıtladıklarını (%71) ya da üstünde durmayıp okumaya devam ettiklerini (%71) belirtmişlerdir. Böylece engelli çocuk sahibi annelerin çocuklarını etkileşime katmak için önemli fırsatları kaçırdıkları söylenebilir. Literatür incelendiğinde iletişim kurmakta zorlanan engelli çocuklarla yetişkinler arasında geçen diyaloglarda yetişkinin çocuğun doğru dil kalıplarını öğrenmesine model olmasının, çocuğun etkileşime katılabilmesi için çocuğa yöneltilen soruya yanıt alınca kadar çeşitli düzeylerde ipucu sunarak yardım edilmesinin önemi vurgulanmaktadır (Applebee ve Langer, 1983; Morrow, 1993).

Normal ve engelli çocuk sahibi anneler arasında görülen bir diğer önemli fark da, annelerin çocukları okunan hikâyede geçen bilmediği bir sözcüğün anlamını sorduğundaki tepkilerinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür durumlarda, normal çocuk sahibi

annelerin çoğu (%70) kitap okumayı bırakıp bilmediği sözcüğu açıklamaya çalışırken, engelli çocuğa sahip annelerin azı (%30) bu şekilde davranmaktadır. Oysa, dil alanında gerilik gösteren engelli çocukların sözcük dağarcığını arttırmak için eşsiz bir fırsat kaçırılmış olmaktadır.

Çocukların kitapta bulunan resim ile ilgili bir şey söylediği durumlardaki normal ve engelli çocuk sahibi annelerin sergiledikleri tepki biçimleri arasında önemli bir fark bulunmamıştır.

Kitap okurken çocuğun sohbeti başlatması için, normal çocuk sahibi anneler (%79), engelli çocuk sahibi annelerden (%47) daha çok beklemektedir.

KAYNAKLAR

- Applebee, A.N.; Langer, J.A.(1983). Instructional scaffolding: Reading and writing and natural language activities. *Language Arts*. 60, 168-175.
- Cazden, C.B. (1988). *Classroom Discourse The Language of Teaching and Learning*. Heinemann Portsmouth.
- Gay, L.R. (1987) *Educational Research: Competencies for analysis and application* (3. Baskı). Columbus, OH:Merrill.
- Justice, L.M.; Kaderavek, J. (2002). "Using Shared Storybook Reading to Promote Emergent Literacy" *Teaching Exceptional Children*.34(4) 8-13.
- McNeil, J.H.; Fowler, S.A. (1996). "Using Story Reading to Encourage Children's Conversations" *Teaching Exceptional Children*. 28(4) 43-47.
- Morrow, L.M. (1993). *Literacy Development in the Early Years*. Allyn & Bacon.
- Morrow, L.M.; O'Connor, E.M.; Smith, J.K. (1990). "Effects of A Story Reading Program No The Literacy Development of At-Risk Kindergarten Children" *Journal of Reading Behavior*. 12(3).255-275.
- Skotko, B.G.; Koppenhaver, D.A.; Erickson, K.A. (2004). "Parent Reading Behaviors and Communication Outcomes in Girls with Rett Syndrome" *Exceptional Children*. 70(2) 145-166.
- Uzuner, Y. (1993). *An Investigation of A Hearing Mother's Reading Aloud Efforts to Her Preschool Age Hearing and Hearing Impaired Children Before Bedtime*. Basılmamış Doktora Tezi. University of Cincinnati.
- Vygotsky, L.S.(1978). *Mind in Society*. Trans. M. Cole, V. John-Steiner, E.Boulberg. Cambridge, MA: Harvard University.
- Whitehurst, G.J.; Falco, F.L.; Lonigan, C.J.; Fischel, J.E.; DeBaryshe, B.D.; Valdez-Mechaca, M.C.; Caulfield, M. (1988). "Accelerating Language Development Thru Picture Book Reading" *Developmental Psychology*.24(4).552-559.